

УДК 130.123.3(091)(045)

DOI 10.35423/2078-8142.2020.2.2.07

Т. П. Руденко,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
«КПІ ім. Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: tamararud@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2430-2225>

О. О. Потіщук,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
«КПІ ім. Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: potya@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9767-237X>

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Статтю присвячено аналізу антропологічних вимірів творчості в контексті європейської та української філософії. Творчий потенціал особистості є неповторним елементом перетворення навколишнього середовища людиною. Однак протягом історії становлення та розвитку творчості в контексті філософської традиції відбувалися значні зміни. Аристотель розглядає людину з точки зору природної істоти, що наділена розумом, духом, а творчість постає суспільним явищем. У теологічній концепції людина розглядається як надприродне утворення, що має свій сенс, призначення і свою історію виникнення. Творчість властива Богу, а не людині. Таким чином, у теологічній концепції людина втрачає свій

творчий потенціал. Це стає передумовою розуміння людини як творця власного життя та долі. Відбувається антропологічний поворот до розуміння творчості. На пізніх етапах розвитку людства творчість ототожнюється з мисленням. Творчість людини залежить від творення, що постає діяльністю Абсолютної ідеї, яка у нього є «вічною творчістю, вічною життєвістю». Творча сила людського серця розкривається у філософській концепції Г. Сковороди. В екзистенціальній філософії свобода постає як спеціфична складова людського буття, що є ірраціональною ідеєю, яка надихає на творчість. А творчість розкриває величезні можливості людського духу.

Ключові слова: антропологія, творчість, діалектичний характер, еволюційна теорія, предметно-практична діяльність, цивілізаційно-культурний дискурс, духовна реалізація, людина.

Сутнісними рисами антропологічного спрямування філософії є визначення основ, специфіки, сенсу людського буття. Творчість як одна зі складових існування людського ества розкриває духовні якості людини.

Іншими словами, в європейській філософській традиції людина постає унікальною істотою, що володіє творчим потенціалом. З одного боку, творчий процес стосується особистості суб'єкта творчої діяльності, його вміння, творчого потенціалу, досвіду, уяви, можливостей осягати дійсність, сприймати та аналізувати динаміку життя. З іншого – творчість пов'язана зі створеними цінностями, які, наприклад, або сприяють суспільному прогресу, у випадку наукової, технічної та соціальної творчості, або здатні викликати естетичне переживання як твори мистецтва.

Отже, і для філософа і для митця актуальним постає питання існування людини у світі, що можна вважати притаманним суто людині, у чому полягає особливість її способу життєдіяльності. Щоб вирішити цю антропологічну проблему, тобто зрозуміти сутність, природу людини та творчості потрібно визначити діалектичний характер взаємозв'язку і взаємодії природної, соціальної та духовної складових у людському бутті.

Не можна не відзначити, що визначення сутності людини, сенсу її життя, можливостей самореалізації, розкриття її творчого

потенціалу є неможливим без розуміння нею свого походження. Наука визначала різні шляхи у поясненні походження людини. Згідно з еволюційною теорією, яка була запропонована Ч. Дарвіном, під дією факторів природного відбору, внаслідок пристосування до природного середовища людина виникла як наслідок еволюційного вдосконалення живих істот. Людина як біологічна (представник *Homo sapiens*) та соціальна істота вирізняється серед інших форм життя завдяки здатності виготовляти засоби праці, спілкування, вмінням розмовляти, свідомістю і мисленням. Ще Аристотель визначив людину як природну істоту, наділену духом, розумом.

В античній філософії творчість відокремлюється від божественної і є предметно-практичною діяльністю, розглядається як суспільне явище. У праці «Метафізика» Аристотель висловив думку, що «емпейрія», або досвід, – це мислення, яке пов'язане з діяльністю, діяльність – «праксіс», розсудливість – «фронезис», а майстерність, мистецтво – «техне», спрямоване на творчість [2, с. 63–94]. «Техне» – це, по-перше, ремесло, по-друге, мистецтво, і, по-третє, наука. Це мистецтво не лише людське, а й божественне, космологічне. Космос греки розглядали також як найвеличніше «техне». Платон розглядає творчість як перехід небуття в буття, вона постає механізмом розвитку. У праці «Тімей» Платона майстер-деміург створює космос на зразок людської істоти, тілесним, а тому видимим і чуттєвим. Наукове «техне» – це завжди практика.

У Середньовіччі людина розглядається як надприродне творіння, що має свій сенс, призначення і свою історію виникнення. Християнське уявлення про людину виражено в образі і подобі Бога. Також відбувається нове розуміння творчості. Творчість у християнському світогляді розглядається як креативний потенціал Бога. Досліджуються нові властивості людського існування, які були невідомі Античності, такі як воля і дух. Августин Аврелій, Плотін, Філон Олександрійський наголошували на творенні власного духовного світу людини через її спілкування з Богом. Так, у «Сповіді» Августин, узагальнивши свої спостереження у процесі спілкування з божественною силою, здійснив притаманне творчості піднесення власного духу. Духовне начало в людині може привести її до самопожертви заради вищих цінностей, тому у християнстві є пошире-

ним культ святих. Це духовне начало людина повинна підтримувати у собі служінням Богу та людям і відтворювати духовність протягом усього свого життя. Августин тлумачив творіння Бога як «вічну волю творця» [1, с. 57], а Фома Аквінський *ipsum esse* визначав як творчу дієвість буття [16, с. 67].

Августин вважав, що для людини відкритий шлях пізнання. Своє завдання він вбачав у пошуку шляхів пізнання, вільного від помилок, для чого намагався встановити надійну початкову точку пізнання. Подолання античного скептицизму, за Августином, полягає у відхиленні припущення про чуттєве пізнання як шлях, що веде до істини. Августин стверджує, що душа людини, її свідомість є стійкими у світі. Коли людина зосередить увагу на пізнанні своєї душі, тоді вона знайде там зміст, який не залежить від навколишнього світу [18, с. 399]. Таким чином, Августин започаткував теорію самопізнання, засновану на апріорності, на переддосвідних істинах, творцем яких є бог. А істини можна пізнати лише за допомогою віри.

Західноєвропейська філософія, спираючись на християнську традицію, розглядала релігійно-моральні проблеми людського існування. Головною постає ідея суперечності людської природи, яка поєднує у собі земне і небесне, гріховне начало і божественну сутність. Саме у середньовічній філософії вперше з'являються ідеї неповторної, унікальної сутності людини як духовної істоти. У філософії того часу творчість представлена як багатовимірне явище, в якому відбувається творення добра і зла, де людина спрямовує творчість як на зовнішній світ, так і на себе саму.

Людська індивідуальність, особистість як творець власного життя і долі постає у центрі світогляду діячів Відродження. До ідеї християнської богоподібності людини привноситься її нова якість: «славетніший майстер і скульптор» самої себе. «Бог, творець Всесвіту, дорівнює всякому буттю, і Всесвіт створений за його подобою» [22, с. 667]. Людина розглядається як єдність безсмертної душі та смертного тіла. Матеріальне та духовне, земне та божественне поєднуються в людині. Здійснення високого призначення людини полягає у наслідуванні власної природи. У розумінні творчості в епоху Відродження відбувається поворот від Бога до людини, формуються філософські ідеї, в яких

розглядаються творчі здібності людини. Людина повинна реалізувати закладені Богом можливості для свого самовдосконалення, застосовувати зусилля, ставати художником, творцем власної долі. Як виключна характеристика Бога, творчість переноситься на людину. Людина як найвеличніше творіння Бога зможе пізнати творця та створений ним прекрасний світ. Чуттєва та розумова природа людини є проекцією Всесвіту. Нова концепція Відродження представила людину як мікрокосм, «людська природа, піднесена над всіма творіннями Бога і небагато поступається ангелам, звертає в собі і розумну і чуттєву природу, поєднує всередині себе все у світі і за то слушно називається філософами мікрокосмом, малим світом» [22, с. 666]. Людина постає як «людський бог», який має належні йому властивості, а саме – мудрість, творчу активність.

Відзначимо, що гуманістичний період філософії Відродження протиставить середньовічному теоцентризму інтерес до земного призначення людини. Пізнання в добу Відродження є «актом індивідуальної творчості» [6, с. 71], слід пригадати твори Піко делла Мірандоли, Миколи Кузанського, Джордано Бруно. Так, на думку Миколи Кузанського, вдосконалення людини полягає у розвитку її здібностей, у наближенні несвідомого до рівня свідомості. Пантеїстична позиція його філософії визначала Всесвіт як нескінченний, де існують зв'язки між усім існуючим та всеохоплююче багатство індивідуальності.

Основне завдання, яке намагалася вирішити філософія Відродження, полягало у розкритті гармонійної єдності природного і божественного в людині. Марсіліо Фічіно розвинув вчення про всеохоплюючу присутність Бога. У нього Бог постає відкритим для пізнання. У ренесансному неоплатонізмі нове в розумінні людини полягало не в самій ідеї активності особистості, а саме в тій цінності, яка їй надавалась. Її внутрішня активність, неспокій, мінливість як результат людської свободи – це взірць величчя людської природи, і якщо людина не переборе цей неспокій, мінливість своїх дій, вона не знайде шлях до Бога. Людина може наблизитись до Бога у своїх творчих можливостях, вона має свободу, але залишається частинкою нескінченної природи.

За Макіавеллі, свобода розуміється як бажання людей творити свою історію у межах гарантованого громадянського суспільства. Макіавеллі знаходить за мінливістю подій людської історії постійність і незмінність людської природи. Божественний провіденціалізм заміщується у його політичному вченні принципом людської активності. Фортуна-необхідність у Макіавеллі виступає не як надприродна, божествена воля християн і не як сліпий, невідворотний рок античності, – вона є незміною людською природою, випадковою і непідвладною контролю і розрахунку. На його думку, не можна додавати до історії моральні ознаки, оскільки людські вчинки є природними подібно до неба, сонця і руху зірок.

У філософській традиції XVII–XVIII ст. зміст творчості полягав у здатності мислити. Так, Р. Декарт, К. А. Гельвецій, П. А. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо розглядали творчість як можливість раціонально мислити, практично освоювати світ, здійснювати виховний вплив на людину.

Нову сторінку в осягненні сутності людини та творчості відкрила німецька класична філософія. І. Кант розглядає два світи: природної необхідності (чистий розум) та свободи, де панує практичний розум; Творчість у нього є продуктивна здатність уяви. У Ф. Шеллінга потреба у творчій діяльності є потягом людини до осягнення зовнішнього та внутрішнього світу, а Ф. Шлегель відзначав: «Буття є творчість, є гра життя» [5, с. 45].

Творчість як складову людського існування визначив Г.В.Ф. Гегель. Він обґрунтував історично-культурні основи творчої рефлексії. Будь-який наступний рівень утворення нового знання він розглядав як новий етап. Г. Гегель аналізує рівні утворення духовної культури, визначає індивідуальну та суспільну свідомість, форми абстрактної свідомості. На думку філософа, у сфері абстрактного, позасвідомого, як він позначив – «Абсолютного духу», знаходиться творча здатність. Творчість людини залежить від творення, яке постає діяльністю Абсолютної ідеї, яка у нього є «вічною творчістю, вічною життєвістю».

У культурно-творчій діяльності людини Г. Гегель наголошує на перевазі ідеального над матеріальним. Культура є способом існування людини, а точніше – індивіда у світі. Цей спосіб дає осо-

бистості можливість індивідуально жити й творити у світі, вибірково ставитися до природного та соціального буття.

Абсолютна ідея, за Г. Гегелем, завдяки творчій діяльності створює світ культури, формує мораль, право, види мистецтва, філософські традиції тощо. А культура як підсистема людського існування і виникає, і розвивається як продукт людської взаємодії. Вона є способом подолання особистісного у тому розумінні, що вона продовжує існувати і після смерті індивіда, у вигляді існування культурних цінностей, крім того, культура завжди більша за обсягом, різноманітністю проявів, ніж культурний зміст життя окремих індивідів, які її створюють.

До аналізу творчості по-новому підійшов Л. Фейербах. Творчість у нього розглядається з точки зору поєднання духовних явищ, таких як відчуття, мислення, розуму, душі та волі, самореалізації, потягу та інші складових життя. Філософ обстоював ідею про взаємозв'язок чуттєво-предметного буття індивіда та спілкування. Відзначимо, що саме через взаємозв'язок матеріального та чуттєвого світу і здійснюється творчість.

Здійснення творчої самореалізації людини відбувається в процесі праці. Трудова теорія розглядає процес виникнення людини як заперечення біологічної еволюції, як діалектичний стрибок, сутність якого зводиться до того, що людина не пасивно пристосовується до природного середовища, а завдяки праці перетворює його. Вирішальну роль праці слід розуміти як головний фактор, без якого був не можливим процес становлення людини.

Український філософ Г. Сковорода розглядав умови для всебічного розвитку людських здібностей через принцип «спорідненості» людини і світу, самореалізації людини у творчій праці. Праця має соціально-суспільний характер і являє собою важливу умову людського життя, виконує роль основної форми діяльності людини. Вона є способом самоорганізації, виховання відповідальності, волі та інших властивостей, без яких людина не може повноцінно жити і творити у світі. Усі суто людські властивості, зокрема й свідомість, є результатом суспільно-практичного життя.

Цивілізаційно-культурний дискурс усвідомлення сутності людини репрезентує пошук міри індивідуально-особистісного й

соціокультурного начала в людині. Особистість є носієм індивідуальної і суспільної свідомості. Соціальне як вираження суспільних відносин виявляється в особистості, в конкретних структурних елементах, у функціях, її творчі здібності реалізуються в процесі суспільної діяльності. Від рівня діяльності залежить потреба в її духовності. Творча, позитивна діяльність людини розкриває її сутність.

Діяльність може утворювати різні форми, в яких переважає матеріальне або духовне. Так, мистецтво впливає на сферу людських почуттів, філософія розширює світоглядні орієнтації людини. Людина перебуває у постійному стані формування своєї особистості. Відповідно змінюються її погляди на смисл життя. Сенс життя виражає не лише особисту мету, а й суспільну. У творчості соціальне підпорядковане духовному, а духовне постає як вираження активності людської свідомості.

Зауважимо, що духовність стає виміром людини та людяності. Духовність закладена у глибинах внутрішнього людського життя, що дає людині можливість підноситися над своєю біологічною природою, реалізовувати себе як особистість. Духовне начало в людині відрізняється від інших набутих якостей, а творчість підкреслює її духовну сутність. Людина має залишатися людиною. Відповідно, головне в її житті – це моральні вчинки, виконання моральних законів і вміння будувати, творити своє життя у відповідності з ними.

Морально-етичну спрямованість має українська філософсько-літературна спадщина, яка підносить духовне начало в людині. Так, у своїх творах «Кільце», «Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання себе» та «Сад Божественних пісень» Г. Сковорода звертається до серця як до основи духовного буття людини. Серце у нього постає джерелом людської духовної діяльності. Кордоцентризм є домінантним у творчості Григорія Сковороди. На думку філософа, серце є основою спорідненості людини зі світом, основою її індивідуальності. Як зазначав Григорій Сковорода: «Согласие воли есть то единая душа и единое сердце; и что лучше, как дружба с величайшим?» [14, с. 178]. Духовну субстанцію, на думку філософа, утворює в людині Бог. Він ототожнює її з серцем, а серце є синтезом раціонального та чуттєвого в людині та постає її

опорою у світі. Людина, на думку філософа, повинна прислухатися до голосу серця, бо саме у ньому закладена людська сутність, «внутрішня натура», а «сродна праця» є умовою її щасливого життя. Вибір діяльності за покликом серця допоможе людині розкрити її творчі здібності.

Духовне життя людини, вважає Г. Сковорода, пов'язане з її пізнавальною діяльністю. «Пізнання можливе тільки через людину. Людина у своєму серці повинна знайти останній критерій, основу пізнання і життя. Єдине істинне життя – людське серце – є інструмент цього пізнання» [14, с. 312]. Людина повинна пізнати саму себе, жити по-людськи, згідно зі своєю природою. Творча сила людського серця, на думку філософа, виявляється у любові до ближнього, у пізнанні та «сродній» праці.

Пізнання і є творчістю, активність свідомості людини є творчим процесом за своєю природою, що визначається різноманітністю способів ставлення людини до світу. Як відзначила В. Воронкова, щоб бути особистістю слід піклуватися проблемами людського існування. Людина – «це цілісність, це світ у середині нас» і «людина в середині світу» [8, с. 5].

Проблема творчості в українській філософії постає у XIX на початку XX століття. Українська філософська традиція спирається на сакральнорелігійне тлумачення творчості, де творчість розглядається як активність людини, спрямована не лише на зовнішній світ, а й на саморозвиток самої людини. Про самореалізацію людини, розкриття її творчих здібностей писали свого часу П. Юркевич, І. Франко, М. Костомаров, П. Куліш та ін. Український романтизм підносить духовно багату особистість, з різноманітністю проявів внутрішнього світу, здатну до саморозвитку, творчості, самовдосконалення.

Українська філософія, на відміну від європейського раціоналізму, наголошує на провідному значенні серця у житті людини, взірцем є «філософії серця» Памфіла Юркевича. Зміст «філософії серця» знайшов відображення у багатьох творах філософа. Розглядаючи сферу розуму й сферу серця, їх співвідношення та роль у психічному житті людини, П. Юркевич, зазначав, що «серце є основа душевного життя. Розум – світло, яке цю основу освітлює».

Розум є «вершина, а не корінь душевного життя» [21, с. 95]. Філософ розглядає розум і серце як однакові ціннісні утворення. «Тільки та істина, яка людину просвітлює, збагачується її почуттями, і є істинною для людини», наголошував П. Юркевич [21, с. 181–184].

Звертаючись до ідеалізму Платона, філософії представників патристики та німецької містики, П. Юркевич розглядає троїстість буття світу. Людина у цьому світі є «малий світ», безсмертна істота, яка «не зникає в роді, а володіє власним особистим існуванням часу і вічності» [21, с. 181–184]. У нього символ серця є вмістилищем пізнавальних актів людської душі, почуттів та пристрастей, джерелом усього доброго і злого в словах та вчинках людини, цілісним світом окремої людини.

Філософський підхід до вивчення людини як природно-духовної істоти представлений в працях М. Бахтіна, М. Бердяєва, С. Франка та ін. На ствердженні, що становлення сутності людини відбувається у творчому процесі, наголошували представники релігійної філософії, такі як М. Бердяєв, Б. Вишеславцев, В. Соловйов, С. Франк. За Б. Вишеславцевим, «дух людини, покликаний до живої творчості», є творчим потенціалом особистості [9, с. 311]. Ідея «всеєдності» як гармонійної єдності Добра, Краси, Істини утверджується у творчості В. Соловйова [17, с. 361]. Без неї не існує «гідного буття» [17, с. 362]. На думку С. Франка, у любові «виразно виявлена справжня конкретна всеєдність» [19, с. 372].

Творчість, за М. Бердяєвим, є фундаментальною характеристикою людини, суть якої полягає у створенні нового, того, чого ще не існувало у світі. Він визначив три основних елементи творчості. Це свобода, що існувала до Бога і є потенціалом новизни, далі він наголошує на таланті, геніальності окремої особистості. Свій талант творець одержує від Бога і тому є «знарядям божественної справи у світі». Далі творчість, за Бердяєвим, постає вже як створений Світ, в якому вона відбувається і з якого вона черпає матеріал, творчість як «просвітлення буття» [4, с. 42]. На думку М. Бердяєва, творчість є «особливою напруженістю цілісного духу людини» [4, с. 393].

Здатність людини до трансцендентування також підкреслювали представники західноєвропейської філософії, зокрема М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, Ж.-П. Сартр. На думку Е. Фромма, лю-

дина, на відміну від тварини, є спроможною усвідомлювати своє існування, сказати «Я», визначити себе як окрему сутність. Творити себе, формувати свободу свого «Я» для людини означає бути живою, наблизитися до «бути». Людина, за Фроммом, здатна творити свободу з метою «створювати, будувати, вражати і на щось спромогтися». Досвід людської історії свідчить, що питання про сенс людського існування постійно виникає у свідомості людини як суб'єкта творчого процесу. Залишивши фрейдистський ірраціоналізм Фромм переорієнтував розуміння людини на аксіологічні складові, де намагався визначити творчу самореалізацію людиною себе, своєї природи та свого призначення. Як зазначив М. Шелер, всесвіт в особі людини підноситься на рівень самоусвідомлення, тільки людина у становленні своєї особистості спроможна предметом пізнання визначити не лише навколишній світ, а й саму себе [20].

В європейському екзистенціалізмі, у творчості М. Гайдеггера, С. К'єркегора, К. Ясперса, А. Камю, Г. Марселя, М. Мерло-Понті, Ж.-П. Сартра та інших підкреслюється духовне самовизначення, екзистенція людини. Саме С. К'єркегор протиставив об'єктивному існуванню речей світу екзистенцію людини, її унікальне існування. На його думку, воно є глибоко особистісним. Філософ визначив три способи існування особистості, які відповідають трьом типам екзистенції, а саме: естетичну, етичну та релігійну екзистенцію. Він приділяє увагу внутрішньому світу людини, її переживанням, пристрастям, стражданням тощо. Філософ зосередив увагу на особистісному началі. Для К'єркегора «існування завжди одиничне», «кожна людина сама собі центр, і весь світ крутиться доцентрово навколо неї». Він намагався підкреслити духовність як найвищий людський вимір, повторював євангельський вислів: «Яка користь людині, як світ цілий здобуде, а занапасть власну душу» [11, с. 46].

С. К'єркегор заклав засади антропологічно орієнтованої філософії ХХ століття. Питання, які з'ясував екзистенціалізм, відповідали антропологічному виміру. Це конкретність людського існування, співвідношення особистості і суспільства, проблема

свободи, спілкування, «комунікації людини з Богом» [7, с. 170–197] та ін.

Самозаглиблення, рух людини від світу до Бога формує «трансцендентний» вимір її буття, розширює її індивідуальне «Я». Так, у розумінні особистості «явленістю трансцендентного», на думку Г. Марселя, божественне в людині існує тільки в акті її віри. Розглядаючи глибоку кризу людства, М. Бердяєв закликав до «повернення до буття і до живого досвіду», яке вбачав у знищенні бар'єру між людиною та Богом – Абсолютом. Він наголошував на «антроподицеї», виправданні людини, де через творчість, свободу долається «трансцендентність» Бога [4, с. 45]. Філософ займав гуманістичну позицію у розробці проблеми особистісної творчості.

На формування філософії екзистенціалізму вплинула «філософія життя» В. Дільтея, Ф. Ніцше з її особистісною орієнтацією, а також інтуїтивізм А. Бергсона, феноменологія Е. Гусерля. А. Шопенгауер намагався «пояснити світ з людини». Європейський екзистенціалізм вплинув на формування екзистенційно-гуманістичного напрямку релігійної філософії.

Усвідомлення людини як унікальної істоти, ідея тотожності сутності і існування, свобода як специфічна властивість людського буття є головними тезами філософії екзистенціалізму. «Свобода не є якимсь буттям, вона є буттям людини», твердить Ж.-П. Сартр [13, с. 481]. Згідно з цим визначенням, людина у свободі творить саму себе. Вона може робити вибір: «Наше буття, воно є вибір; від нас залежить – вибирати себе в якості «великого» і «благородного» або «малого» і «смиреного» [15, с. 48]. Відповідно людина обирає не лише саму себе, а й цінності. Особиста свобода, таким чином є мірилом моральних цінностей людини. Як відзначає Ж.-П. Сартр, людина творить сама своє буття і, відповідно, відповідає за нього. При цьому з'являються терміни, якими користуються екзистенціалісти, зокрема «відчай», «тривога». Людина переживає, оскільки відчуває відповідальність. Поняття «людина» і «свобода» у Ж.-П. Сартра є тотожними. Він наголошує на даності свободи людському буттю. Так само і М. Бердяєв відзначає, що «багато чого я набув на своєму життєвому шляху», але для нього свобода є «а ргіогі» його життя» [4, с. 01]. Свобода у нього є ірраціональною, ідеєю, що надихає на творчість.

Сучасна філософія посилює інтерес до долі людини у сучасному світі. Постає проблема не лише людського існування, а й виживання особистості у сучасних умовах. Розглядається людина з її внутрішньою ірраціональністю, з її духовністю, індивідуальністю. Багатомірність проявів духовного світу особистості тісно пов'язана з різноманітністю способів творчості.

Як засіб пізнання світу творчість розкриває величезні можливості людського духу. У кожного митця творчий процес відбувається по-різному. Спільним, що їх поєднує, є несвідома регуляція творчого процесу. Засобами її вираження є уява, інтуїція, переживання, гра, фантазія. Як зазначав А. Бергсон: «творчість – це передусім емоція» [3, с. 46]. Саме з емоційного ставлення до проблеми починається формування творчих можливостей людини. На думку українського дослідника С. Ярмуса, у сприйнятті людиною світу домінують «не розумово-раціональні сили», а «сили її емоційного почуття, або, образно кажучи, сили людського серця» [23, с. 402].

У сучасній українській філософській думці наголошується, що віра і справедливість є головними чинниками етичної дії, моральної самосвідомості людини. А етична поведінка й моральна самосвідомість залежать від внутрішнього духовного світу людини, її емоційного стану, волі, почуттів. Активізація духовного процесу сприяє виникненню умов творчого процесу, входженню особистості у стан натхнення. Але у кожного творця можна вирізнити якусь притаманну лише йому властивість, або сукупність неповторних властивостей. У творчості митець виявляє свою громадянську позицію, сприйняття суспільного та людського буття, розкриває свою особистість.

Таким чином, творчість постає засобом самореалізації особистості, сутністю людського існування. Осмислення людини з точки зору проблем особистості, її існування у світі, духовної реалізації є мірою й критерієм оцінки соціально-культурного простору.

Крім того, особистість як конкретно-історичне явище оволодіває соціальним досвідом, матеріальною і духовною культурою людства, творчі здібності якої реалізуються у процесі суспільно

позитивної діяльності. Людина є інтегрованою у суспільство, завоює суспільні цінності. Вона є творцем сукупності всіх суспільних відносин. Вона не лише пристосовується до життя у суспільстві, а й постає творцем історичного процесу, носієм суспільних цінностей. Сутність людини визначається «у творчості оригінальних і неповторних форм людського життя» [10, с. 261], і це не просто відтворення умов її існування, а й усебічний розвиток її здібностей. Отже, людина є біологічною, соціальною, інтелектуальною, духовною істотою, і лише в єдності всіх цих складових можна розкрити її сутність.

Таким чином, творчість має своєю передумовою у вигляді практичної всезагальності існування «дійсного гуманізму», де у діалектичній єдності постають творчість свободи та свобода творчості. Творчість є «спосіб здійснення гуманізму» і умовою «буття дійсного гуманізму у вигляді практичної всезагальності»; вона можлива «лише як всезагальність одиничного, опосередкована загальністю». Творчість є «корисним здійсненням блага через істину у красі», «найбільш розвиненим способом розвитку» [12, с. 10]. Як притаманна людині здатність створювати нові цінності творчість постає засобом самовираження людини. Отже, творчість здатна окреслювати нові межі людського буття та вписувати їх в існуючий соціально-культурний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Аврелий. Исповедь. Абеляр П. История моих мыслей / пер. М. Е. Сергиенко. Москва : Республика, 1992. 300 с.
2. Аристотель. Метафизика. Москва : Эксмо, 2006. 608 с.
3. Бергсон А. Два источника морали и религии. Москва : Канон, 1994. 384 с.
4. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. Москва : Академический проект, 2015. 528 с.
5. Берковский Н. Я. Романтизм в Германии. СПб. : Азбука-классика, 2001. 512 с.
6. Бицилли П. М. Место Ренессанса в истории культуры. Москва, Берлин : Директ-Медиа, 2017. 174 с.
7. Бурханов А. Р. Жан-Поль Сартр об экзистенциях человеческого бытия. *Вестник Бурятского гос. ун-та*. 2011. № 14. С. 42–47.

8. Воронкова В. Г. Метафізичні виміри людського буття: проблема людини на зламі тисячоліть. Запоріжжя : Павел, 2000. 176 с.
9. Вышеславцев Б. П. Вечное в русской философии. *Этика преображённого Эроса*. Москва : Республика. 1994. С. 153–324.
10. Григорьян Б. Т. Философия о сущности человека. Москва : Политиздат, 1973. 319 с.
11. Кьеркегор С. Заключительное ненаучное послесловие к «Философским крохам». СПб. : Изд-во СПб. Ун-та. 2005. 398 с.
12. Новіков Б. В. Про основний принцип дійсного гуманізму. *Творчість у філософських вимірах*. Київ : ВК «Політехніка». 2015. 187 с.
13. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / пер. с фр. В. И. Колядко. Москва, 2000. 639 с.
14. Сковорода Григорій. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ : Наукова думка, 1983. 345 с.
15. Современный экзистенциализм. Критические очерки. Москва : Мысль, 1966. 547 с.
16. Соколов В. В. Средневековая философия / 2-е изд., испр. и доп. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 352 с.
17. Соловьев В. С. Сочинения : в 2 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1990. 822 с.
18. Таранов П. С. Жизнь. Судьба. Учение. Мысли: Универсальный аналитический справочник по истории философии. Т. 1. Симферополь : Ренومه, 2005. 704 с.
19. Франк С. Л. Реальность и человек. Москва : Республика, 2006. 384 с.
20. Шелер М. Положення людини у космосі. *Зарубіжна філософія ХХ століття*. Київ : Довіра, 1993. С. 146–152.
21. Юркевич П. Д. Вибране / упор. А. Г. Тихолаз. Київ : Абрис, 1993. 416 с.
22. Яковлева Л. И. Хрестоматия по западной философии: Античность. Средние века. Возрождение. – Москва : ООО «Астрель», 2003. 800 с.
23. Ярмусь С. Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії. *Збірник праць ювілейного конгресу*. Мюнхен : УВУ, 1989. С. 402–415.

REFERENCES

Augustine, Aureli. (1992). *Confession*. Abelard P. History of my thoughts. Moscow: Respublika. [In Russian].

- Aristotle. (2006). *Metaphysics: pereizdanie*. Moscow: Eskimo. [In Russian].
- Bergson, A. (1994). *Two sources of morality and religion*. Moscow: Canon. [In Russian].
- Berdyayev, N.A. (2015). *Philosophy of freedom. The meaning of creativity. The experience of human justification*. Moscow: Academicheskii proect. [In Russian].
- Berkovsky, N. Ya. (2001). *Romanticism in Germany*. St. Petersburg: Azbukaclassika. [In Russian].
- Bitsilli, P. M. (2017). *Place of the Renaissance in the history of culture*. Moscow–Berlin: Direct-Media. [In Russian].
- Burkhanov, A. R. (2011). Jean-Paul Sartre on the existences of human existence. In: *Bulletin of the Buryat State. un-that*. Vol. 14. Buryat State, 42-47. [In Russian].
- Voronkova, V. G. (2000). *Metaphysical dimensions of human existence: the problem of man at the turn of the millennium*. Zaporozhye: Pavel. [In Ukrainian].
- Vysheslavtsev, B.P. (1994). *Eternal in Russian philosophy. Ethics of the transformed Eros*. Moscow: Respublika. [In Russian].
- Grigorian, B.T. (1973). *Philosophy about the essence of human*. Moscow: Politizdat. [In Russian].
- Kierkegaard, S. (2005). *The final unscientific afterword to “Philosophical crumbs”*. St. Petersburg: Izdatelstvo of SPb. University. [In Russian].
- Novikov, B.V. (2015). *On the basic principle of real humanism. Creativity in philosophical dimensions*. Kiev: VK “Politexnica”. [In Ukrainian].
- Sartre, J.P. (2000). *Being and nothing: the experience of phenomenological ontology*. Kolyadko, V. I. (Trans). Moscow. [In Russian].
- Skovoroda, Gregory. (1983). *Poems. Songs. Fairy tales. Dialogues. Treatises. Parables. Prose translations*. Leaves. Kiev: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Modern existentialism*. (1966). Critical Essays. Moscow: Mysl. [In Russian].
- Sokolov, V. V. (2001). *Medieval philosophy*. Moscow: Editorial URSS. [In Russian].
- Soloviev, V.S. (1990). *Works: in 2 volumes*. Moscow: Mysl. [In Russian].

Taranov, P.S. (2005). *A life. Fate. Teaching. Thoughts: Universal analytical reference book on the history of philosophy*. Vol. 1. Simferopol: Renome. [In Russian].

Frank, S. L. (2006). *Reality and man*. Moscow: Respublika. [In Russian].

Scheler, M. (1993). *The position of man in space. Foreign philosophy of the twentieth century*. Kiev: Dovira. [In Ukrainian].

Yurkevich, P.D. (1993). *Vibrane*. Kyiv: Abrus. [In Ukrainian].

Yakovleva, L.I. (2003). *Reader on Western Philosophy: Antiquity. Middle Ages. Revival*. Moscow: OOO "Astrel". [In Russian].

Yarmus, S. (1989). Cordocentrism – the basis of Ukrainian spirituality and philosophy. Proceedings of the Jubilee Congress, Munich: UVU. [In Ukrainian].

Tamara Rudenko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky KPI»; Kyiv, Ukraine; e-mail: tamararud@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2430-2225>

Olga Potishchuk

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky KPI»; Kyiv, Ukraine; e-mail: potya@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9767-237X>

Anthropological dimensions of creativity in the context of european and ukrainian philosophy

Abstract

The article is devoted to the analysis of anthropological dimensions of creativity in the context of european and ukrainian philosophy. The creative potential of the individual is a unique element in the transformation of the human environment. However, during the history of formation and development of creativity in the context of the philosophical tradition there have been significant changes. Aristotle considers human a natural being, endowed with reason, spir-

it, and creativity is a social phenomenon. In the theological concept, human is seen as a supernatural entity that has its own meaning, purpose and history. Creativity is proper in God, not human. Thus, in the theological concept, human loses his creative potential. Later in the article, the analysis leads to an understanding of human as the creator of his own life and destiny. There is an anthropological turn to the understanding of creativity. In the later stages of human development, creativity is identified with thinking. Human's creativity depends on creation, which is the activity of the Absolute Idea, which he calls "eternal creativity, eternal vitality". The creative power of the human heart is revealed in the philosophical concept of G. Skovoroda. In existential philosophy, freedom acts as a specific component of human existence, which is an irrational idea that inspires creativity. And creativity reveals the enormous potential of the human spirit.

Keywords: *anthropology, creativity, dialectical character, evolutionary theory, subject-practical activity, civilization-cultural discourse, spiritual realization, human.*